DOI: 10.31359/2079-6242-2022-44-140
УДК 343.711.67

Б. А. Пазій, аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

КРАДІЖКИ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ: КРИМІНОЛОГІЧНА РОЗВІДКА ПРОБЛЕМИ

Постановка проблеми. Під час різноманітних соціальних, природних, техногенних та ін. катастроф правопорушення проти власності набувають особливого характеру і небезпеки. Це пояснюється тим, що державі у такі моменти вкрай складно гарантувати й фактично забезпечити непорушність права власності. Саме в одній із таких ситуацій, що виникла та триває починаючи з 24 лютого 2022 р. унаслідок повномасштабної агресії РФ, й перебуває зараз наша держава та суспільство.

Десятки тисяч пошкоджених і залишених господарями домоволодінь, торговельних об'єктів, офісів, автомобілів та ін. стали легкою «добичею» злочинців. Разом із тим стан злочинності, зокрема корисливою, не міг залишатися без помітних змін через вживання із боку правоохоронців комплексу заходів, як, наприклад, посилення патрулювання вулиць, запровадження комендантської години. До того ж на ситуацію зі злочинністю вплинув і факт виїзду із країни мільйонів українців, серед яких були так само потенційні правопорушники[1]. Ці достатньо різновекторні процеси потрібно осмислити, аби своєчасно запропонувати ефективні заходи впливу на ситуацію, яка є чутливою до основних викликів і загроз, пов'язаних із воєнною агресією проти України.

Щоб з'ясувати ступінь підготовленості українського соціуму до оперативної рефлексії на наявні загрози і виклики, що призводять до загострення ситуації зі станом злочинності в цілому та корисливої злочинності, зокрема, слід здійснити огляд стану наукової розробки проблеми захисту відносин власності в умовах воєнного або надзвичайного стану. Іншими словами, постає завдання проаналізувати ті засновані на емпіричному підґрунті здобутки з розглядуваного питання у теоретичній площині, котрі можуть виявитися відправним пунктом якомога кращої організації запобіжної діяльності стосовно крадіжок, від яких потерпає наше суспільство під час випробувань, зокрема, збройною агресією проти українського народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемою корисливої злочинності у широкому смислі слова працювало та працює чимало українських вчених. Серед тих, хто підготував монографічні роботи та наукові статті, слід зазначити Н. О. Антонюк, М. І. Бажанова, В. С. Батиргареєву, А. В. Бугайця, В. В. Голіну, Б. М. Головкіна, М. Г. Колодяжного, Ю. О. Дорохіну, М. О. Маршубу, П. С. Матишевського, К. О. Павлишин, І. В. Самокиш, А. М. Соловйову, М. О. Семенишина та ін.

Однак дослідження перелічених учених не враховували теперішнього досвіду практики боротьби з корисливими злочинними проявами в цілому та крадіжками, зокрема, в умовах запровадження в Україні режиму воєнного стану. Ця прогалина, звісно ж, має бути заповнена якомога скоріше, щоб практика отримала новітні рекомендації для ефективного захисту відносин власності від корисливих правопорушень.

Мета. Здійснюючи кримінологічний аналіз крадіжок, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, насамперед виникає завдання дослідити ґенезу боротьби із цим явищем за допомогою правових засобів, зокрема, засобів кримінального права. Адже саме кримінально-правова матерія визначає межі визнання того чи іншого явища суспільно небезпечним, а отже, таким, що потребує негайної реакції із боку суспільства. Водночас враховуючи той факт, що феноменологія протиправності розглядуваного явища якомога по-

[1] Кітраль О 'Державі буде непросто утримати контроль' (Дзеркало тижня 4 липня 2022) <https://zn.ua/ukr/internal/vijna-v-ukrajini-jaka-situatsija-zi-zlochinnistju.html.> (дата звернення: 13.09.2022)

вніше розкривається в науковій літературі, виникає необхідність визначити стан наукової розробки конкретної проблеми у двох проекціях дослідницького інтересу. Одна із цих проекцій пов'язана з аналізом законодавства, спрямованого на боротьбу з крадіжками, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, та відповідних статистичних показників, а друга – з аналізом наукового надбання із відповідної теми, в якому відбивається й практика запобігання конкретному негативному явищу у широкому смислі слова.

Виклад основного матеріалу. В історії незалежної Української держави законодавець вперши увів до складів правопорушень проти власності таку особливо обтяжуючу відповідальність обставину, як їх вчинення під час воєнного або надзвичайного стану. У цьому зв'язку найбільш логічним підходом до оцінки дій з посилення державою кримінально-правової охорони відносин власності, у тому числі від крадіжок, здається стислий ретроспективний огляд практики боротьби із цими правопорушеннями під час Другої світової війни, які мали місце в історії нашої держави, що певний час перебувала у складі СРСР.

Із приводу кримінального законодавства СРСР часів Другої світової війни (нагадаємо, що до складу СРСР входила й частина незалежної України) ще у 1947 р. колективом авторів, які підготовили фундаментальну роботу з історії кримінального права (О. А. Герцензон, Н. Д. Дурманов та ін.), відмічалося про нечисленність норм Загальної частини, що передбачали умови воєнного часу, і нечисленність таких самих норм, виданих під час війни[1]. Разом із тим, як правильно зазначено в цьому виданні, стан війни виявився обставиною надзвичайної важливості, що вплинуло на застосування низки положень <законодавства про кримінальну відповідальність> за умов воєнного часу[2].

Аналіз нормотворчості СРСР зазначеного періоду у сфері кримінально-правового захисту відносин власності дозволяє побачити певну особливість, сутність якої полягає у такому. Насамперед у воєнні роки видається низка законодавчих актів, що спрямовувалися на посилення кримінальної відповідальності за деякі злочини проти соціалістичної власності, що не підпадали під дію Постанови ЦВК та РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення громадської (соціалістичної) власності» від 7 серпня 1932 р. Так, наприклад, Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про відповідальність за розкрадання пального в МТС і радгоспах» від 23 червня 1942 р. установлювалося покарання у виді тюремного ув'язнення строком від 3-х до 5-ти років[3]. Водночас було розширено трактовку Постанови від 7 серпня 1932 р. У надзвичайних умовах воєнного часу вона почала застосовуватися в усіх випадках систематичного розкрадання продуктів харчування (незалежно від ступеня організованості та розмірів викраденого), розкрадання насіннєвого фонду та вантажів на транспорті[4].

Окрім цього, відбулося й посилення кримінальної відповідальності за злочин проти особистої (індивідуальної) власності. Проте це робилося не шляхом внесення відповідних змін до республіканських кримінальних кодексів, а за допомогою розширювального тлумачення тих чи інших кваліфікуючих ознак злочинів проти власності в умовах воєнного часу. Що цікаво, у радянських підручниках із кримінального права другої половини 40-х – 60-х років XX ст. під час аналізу законодавства, що діяло у період 1941–1945 рр., практично не згадується про боротьбу із крадіжками[5]. Тому уявлення про ситуацію із цими майновими злочинами ми отримаємо завдяки безпосередньому ознайомленню з нормативними актами, які приймалися і діяли в зазначений період часу.

Отже, крадіжки, вчинені з використанням умов воєнного часу, звісно ж, викликали великий моральний осуд. У постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 8 січня 1942 р. зазначалось, що крадіжки особистого майна громадян, вчинені під час повітряного нальоту ворога або під час залишення населеного пункту у зв'язку з появою або набли-

[1] Герцензон А. А., Грингауз Ш. С., Дурманов Н. Д., Исаев М. М., и др. *История советского уголовного права* (Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948) 402.

[2] – 403

[3] Об ответственности за хищения горючего в МТС и совхозах: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 23 июня 1942 г. Народный комиссариат юстиции СССР. Законодательные и административно-правовые акты военного времени. 22 марта 1942 г. – 1 мая 1943 г. Москва: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1943. С. 185.

[4] Исаев М. М. *Преступления против социалистической и личной собственности* (Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1945) 7.

[5] Наприклад, див.: Меньшагина В. Д., Дурманова Н. Д., Ромашкина П. С.(ред) *Советское уголовное право. Общая часть: учебник* Изд. 4-е, перераб (Госюриздат, 1962) 450; Алексеев Н. С., Беляев Н. А., Грабовская Н. П., Домахин С. А. и др. *Советское уголовное право. Часть общая: учебное пособие* (Изд-во Ленингр. ун-та, 1960) 587; Исаев М. М., Карев Д. С., Утевский Б. С. *Советское право в период Великой Отечественной войны: Уголовное право. – Уголовный процесс. Ч. 2* (Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948) 215 та ін.

женням ворога, а також крадіжки особистого майна евакуйованих як у дорозі, так і залишеного на колишньому місці проживання, повинні кваліфікуватися як крадіжки, вчинені під час громадського лиха, за відповідними статтями КК союзних республік. У свою чергу, більш тяжкі крадіжки такого роду, а саме: вчинені неодноразово, або групою осіб, або рецидивістами, або за інших особливо обтяжливих обставин, повинні кваліфікуватися за аналогією з бандитизмом за відповідними статтями КК союзних республік[1].

Серед всього масиву крадіжок окремого ставлення заслуговували крадіжки з індивідуальних і суспільних городів. З огляду на постанову Пленуму Верховного Суду СРСР від 26 червня 1942 р.[2] в якій йдеться про умисне пошкодження посівів та врожаю на землях, відведених під колективні городи робітників та службовців, у радянській доктрині зазначалося, що крадіжка з індивідуальних і суспільних городів не може розглядатися, хоча б й учинена вперше і без інших обтяжуючих ознак, як проста крадіжка. Вона заслуговує на суворе засудження … за відповідними статтям КК … союзних республік. У разі засудження за такого роду крадіжку та крадіжку з використанням умов воєнного часу застосовувалася і поразка у правах[3].

У ці роки цікаво вирішувалося питання про розкрадання продовольчих і промтоварних карток під час воєнного стану. На підставі аналізу судової практики у 1943 р. Пленум Верховного Суду СРСР приймає постанову, в якій зазначається, що особа, яка викрадає продовольчі та промтоварні картки, ставить собі за мету не лише звернення у свою власність самих карток, які не представляють майже ніякої матеріальної цінності, а й незаконне придбання для себе чи інших осіб у такий спосіб належного права на купівлю тих або інших товарів за цими картками. Тому у подібних випадках розкрадання є лише засобом для отримання майнової вигоди шляхом обману посадових осіб, які продають за картками товари та розраховують, що покупець є законним власником карток. За цих умов розкрадання карток розглядалося за сукупністю двох злочинів: розкрадання (тобто залежно від конкретних обставин, крадіжки, пограбування тощо) та замаху на шахрайство[4].

Таким чином, за часів Другої світової війни на території українських земель, що перебували під радянською владою, посилювалася кримінальна відповідальність за злочини проти власності з особливим наголосом на крадіжках деякого майна, що виявлялось вельми важливим для забезпечення життєдіяльності суспільства у вкрай важких умовах.

Якщо законодавчий підхід дає уявлення про формальну сторону боротьби зі злочинними проявами, то статистичні показники говорять про реальний стан цієї боротьби.

Статистична картина з аналізованими злочинами починаючи від моменти введення в Україні воєнного стану тільки-но вимальовується. Через деякий час уже можна буде достеменно стверджувати про силу впливу воєнно-політичної ситуації сьогодення на статистичну картину злочинних проявів, учинених з корисливої мотивації. Водночас буде незайвим розглянути й наявний історичний досвід практики боротьби зі злочинністю при схожих обставинах. Знов таки цим досвідом можуть виявитися часи Другої світової війни.

Здійснення боротьби зі злочинністю у радянський період, як відомо, супроводжувалося утаємниченням відповідних показників щодо дійсного стану дотримання законності на теренах СРСР. Така ситуація тривала аж до кінця 80-х років XX ст. При цьому особливо посилювалася радянська цензура з цього питання саме у часи згаданої війни.

Напевно, одна з перших робіт в умовах, коли існувало негласне табу на статистичні показники, стала публікація В. В. Куликов, який вперше порівнює статистику розкрадань і розтрат, учинених за умов війни, стосовно передвоєнних років, дійшовши висновку, що у 1943 р. аналогічна цифра

[1] О квалификации некоторых видов кражи личного имущества граждан в условиях военного времени: Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 8 января 1942 г. № 1/1/у. Законодательные и административно-правовые акты военного времени с 22 июня 1941 г. по 22 марта 1942 г. / сост.: Власов В. А., Под ред.: Денисов А. И. Москва: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1942. С. 85.

[2] О квалификации повреждения посевов и урожая на землях, отведенных под коллективные и индивидуальные огороды для рабочих и служащих: постановление Пленума Верховного Суда СССР от 26 июня 1942 г. № 12/М/4/у / Народный комиссариат юстиции СССР. Законодательные и административно-правовые акты военного времени. 22 марта 1942 г. – 1 мая 1943 г. Москва: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1943. С. 187.

[3] Герцензон А. А., Грингауз Ш. С., Дурманов Н. Д., Исаев М. М., и др. *История советского уголовного права* (Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948) 406

[4] О квалификации хищений продовольственных и промтоварных карточек: постановление Пленума Верховного Суда СССР от 26 июня 1942 г. № 12/М/81 у / Народный комиссариат юстиции СССР. Законодательные и административно-правовые акты военного времени. 22 марта 1942 г. – 1 мая 1943 г. Москва: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1943. С. 187.

збільшилася проти 1941 р. на 20,5%, а загалом кількість засуджених за зазначені злочини зросла на 18,2%[1].

І сьогодні в сучасній літературі можна знайти хіба що фрагментарні дані. Так, із посиланням на архівні документи радянської доби стверджується, що у період війни понад 60% вчинених злочинів складали крадіжки та спекуляція. Питома вага розбійних нападів та грабежів у період воєнного часу – 1,7%, хуліганства – 1,4%, убивств – 0,7%[2]. У цілому рівень зареєстрованої злочинності 1942 р. збільшився на 22% проти 1941 р., у 1943 р. зростання становило 21% порівняно з попереднім роком, а у 1944 р. відповідно – на 8,6%. У 1945 р. спостерігалося певне зниження рівня злочинності, коли в першому півріччі кількість злочинів знизилося на 10%. При цьому якщо в другій половині 1941 р. у СРСР (лише на неокупованій території) зареєстровано 7 499 розбійних нападів і грабежів, то в 1944 р. їх кількість сягнула 20 124. Відмічається в аналогічний період й зростання кількості крадіжок із 252 588 до 444 906 та фактів викрадення скота – з 8 714 до 36 285[3].

У статистичному плані доповненням до аналізу проблеми є ознайомлення із показниками корисливої злочинності, зокрема, крадіжок, що наведені у наукових роботах, присвячених розгляду криміногенної ситуації у країні у 2014–2015 рр. Ці роки помічені значущими для України суспільно-політичними і військовими подіями, як-от: Революція гідності, гостра фаза протистояння на Сході країни, створення квазіреспублік тощо). Перелічені події, звісно ж, не могли не позначитися на криміногенній ситуації всередині країни[4].

Що стосується висвітлення в доктринальних джерелах загальних питань боротьби із корисливими злочинами в умовах дії воєнного стану у першій половині 40-х років XX ст., включаючи й кримінологічний аспект, то слід відмітити, що публікацій із цієї проблематики дуже й дуже небагато. Неабиякий інтерес в цьому плані представляє дисертаційне дослідженні українського вченого П. С. Матишевського під назвою «Відповідальність за розкрадання соціалістичної власності за радянським кримінальним правом» (1952), в якому, зокрема, наголошувалося, що посягання на цей вид власності за часів війни належали до категорії тяжких злочинів, оскільки підривали обороноздатність країни[5]. На жаль, про конкретні кількісно-якісні параметри цього виду злочинів у роботі не йшлося.

В останні роки в українських і зарубіжних вчених можна спостерігати деякий інтерес до кримінологічних і статистичних досліджень злочинності в історичному ракурсі. Підіймаються, зокрема, й проблеми, пов'язані з аналізом корисливої злочинності. Так, наприклад, ця проблема прямо або опосередковано розкривається у контексті спеціального вивчення впливу евакуаційних процесів на злочинність на початку Другої світової війни на території СРСР[6], організації роботи органів НКВС по боротьбі з бандитизмом та корисливими злочинами на території УРСР у 1943–1945 рр.[7], причин значної криміналізації у ці часи раніше законослухняних громадян[8] та ін.

На наш погляд, є сенс так само проаналізувати й теоретичне надбання з питань боротьби з корисливою злочинністю та корисливо-насильницькою злочинністю як такою, що може виявитися методологічним підґрунтям у боротьбі з крадіжками під час воєнного стану у теперішній час.

За дисциплінарною спрямованістю цей доробок представлений насамперед роботами у галузі кримінального права і в кримінологічній науці. Так, важливе методологічне значення для нашої кримінологічної розвідки має дисертація І. В. Самокиш під назвою «Кримінально-правова охорона власності за законодавством України та країн Східної Європи» (2021). З урахуванням особливостей суспільно-політичної обстановки, що має місце в Україні від моменту російської агресії на Сході

[1] Куликов В. В. 'Правосудие в СССР в военные годы' (1973) 5 Советское государство и право 31.

[2] Yakovleva M. A., Marchenko E. M., Klishkov V. B. 'Criminal Law and Crime Prevention During the Great Patriotic War' (2021) 2 Vestnik of Lobachevsky University of Nizhni Novgorod 182

[3] – 182–183.

[4] Докладніше див.: Батиргареєва В. С. 'Завдання вітчизняної кримінології в умовах загострення криміногенної ситуації в Україні' (2016) 3(4) Вісник Кримінолог. асоц. України 120–130.

[5] Матышевский П. С. *Ответственность за хищения социалистической собственности по советскому уголовному праву* (дис. … канд. юрид. наук. Киев, 1952) 271

[6] Потемкина М. Н. 'Нарушения законности в ходе эвакуации населения и оборудования промышленных предприятий в 1941–1942 гг.' (2020) 4 (2) Historia Provinciae – Журнал региональной истории 307–339.

[7] Терещенко Ю. В. 'Організація роботи органів НКВС по боротьбі з бандитизмом на території УРСР У 1943–1945 рр.' (2012) Серія «Історія» (29) Науковий вісник Ужгородського університету 27–33. Так само див.: Шевченко А. Є. 'Транспортні відділи НКВС України у боротьбі зі злочинністю на залізничних комунікаціях Донбасу у 1943–1945 рр.' (2004) 26 Історія України: маловідомі імена, події, факти. 323–333.

[8] Legg P. *Crime in the Second World War: Spivs, Scoundrels, Rogues and Worse*. (Sabrestorm Publishing) 160

країни починаючи з 2014 р., та на підставі аналізу позитивного досвіду країн Східної Європи авторка запропонувала доповнити ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186, ч. 3 ст. 187 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як «використання обставин, що виникли внаслідок надзвичайних подій, воєнного стану або стану війни». Зокрема, щодо введення зазначеної обставини до складу крадіжки слід цілком погодитися з І. В. Самокиш: «Окупація частини території Української держави, терористична активність, російська агресія на Сході України породили збільшення випадків крадіжок, грабежів та розбої, коли винний користуючись об'єктивними умовами певної ситуації, насамперед, станом війни та наслідками такого стану, а також, зважаючи на посилення в таких умовах, страху та емоційного хвилювання потерпілого, вилучає чужу річ. Крадіжка, в умовах людського страху та різкої боротьби за виживання, вказує на особливу зухвалість винного»[1].

Кількома роками раніше на необхідність введення до складу злочину крадіжки та складів низки інших злочинних діянь проти власності такої нової кваліфікуючої ознаки, як використання правопорушником обставин, що виникли внаслідок надзвичайних подій, вказувала у своїй дисертації «Кримінально-правова охорона власності: порівняльно-правове дослідження» (2019)[2] та монографії «Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності: порівняльно-правове дослідження»[3]. А. М. Соловйова (2018). З урахуванням зарубіжного досвіду і на підставі проведеного дослідження нею запропоновано теоретичну модель Розділу VI «Злочини проти майна та майнових прав» Особливої частини КК України. Крім того, у порядку *de lege ferenda* наводиться така редакція ч. 4 ст. 185 (Крадіжка): «Викрадення, поєднане з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або вчинене *з використанням обставин, що виникли внаслідок надзвичайних подій*, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому, – карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років» (курсив наш – Б. П.). Зауважимо, що надзвичайними подіями, звісно ж, охоплюється й воєнний час[4].

З огляду на необхідність опрацювання криміналогічних засобів запобігання крадіжкам відповідне наукове підґрунтя застосування цих засобів наводиться, зокрема, у монографії К. О. Павлишин «Крадіжки, вчинені неповнолітніми: криміналогічний аналіз» (2019)[5]. Із цією метою авторкою проаналізовано кількісно-якісні показники крадіжок, що вчиняються неповнолітніми, з'ясовано рівень латентності цього різновиду злочинності та розглянути причинний комплекс їх вчинення. Спираючись на результати проведеного емпіричного вивчення проблеми, представлено узагальнений портрет неповнолітнього крадія, а так само синтезовано його типи. Заходи запобігання К. О. Павлишин опрацьовано з урахуванням наявного досвіду таких країн, як США, Велика Британія та ін. Для розуміння мотивації протиправних дій особи в незвичайних умовах, якими, безумовно, є воєнний стан, особливо цінною для нашого дослідження уявляється типологія злочинців, що вчинили крадіжки. Адже під час воєнного стану на, так би мовити, традиційний для криміналогічного розуміння мотиваційний комплекс у особи-правопорушника нашаровуються й якісь нові особливості, котрі ще належить усвідомити дослідникам.

Фундаментальне значення для розвитку уявлень про явище корисливо-насильницької злочинності в цілому та корисливість, зокрема, має творчий доробок Б. М. Головкіна. Так, учений дуже влучно розкриває сутність корисливості як феномену суспільного буття, стверджуючи, що внутрішнім змістом останньої є користолюбство, під яким розуміється соціально обумовлена стійка особистісна риса, що виражає нав'язливе прагнення до безеквівалентного привласнення матеріальних благ та становить причинну основу цілепокладання, що знаходиться в основі логічної моделі злочинної активності[6]. На такому розумінні корисливості як прояву суспільної свідомості,

[1] Самокиш І. В. *Кримінально-правова охорона власності за законодавством України та країн Східної Європи* (дис. д-ра філософії, Національний університет «Одеська юридична академія», 2021) 136

[2] Соловйова А. М. *Кримінально-правова охорона власності: порівняльно-правове дослідження* (дис. д-ра юрид. наук, Класичний приватний університет, Університет державної фіскальної служби України, 2019) 514

[3] *– Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності: порівняльно-правове дослідження : монографія*. (Вінниця, 2018) 460

[4] *– Кримінально-правова охорона власності: порівняльно-правове дослідження* (дис. д-ра юрид. наук, Класичний приватний університет, Університет державної фіскальної служби України, 2019) 395

[5] Павлишин К. О. *Крадіжки, вчинені неповнолітніми: криміналогічний аналіз: монографія* (Право, 2019) 272

[6] Головкін Б. М. 'Понятійна визначеність корисливої насильницької злочинності – теоретична складова підвищення ефективності запобіжного впливу' *Правові засади ефективності боротьби зі злочинністю в Україні : матеріали наук. конф.* (Харків, 15 трав. 2008 р.) 267

що згодом трансформується в користолюбство і що стає домінантою мотиваційно-ціннісної структури психіки людини будуються розмірковування Б. М. Головіна про особливості формування особи корисливого насильницького злочинця та характер спрямованості злочинної поведінки такого правопорушника. Крім того, конструюючи теоретико-прикладну модель запобігання корисливій насильницькій злочинності та її проявам, Б. М. Головкін спирається на результати ґрунтовного вивчення особливостей детермінації зазначеного виду злочинів проти власності[1]. Вважаємо, що заходи запропонованої автором теоретико-прикладної моделі мають неабияке значення й для розробки системи заходів убезпечення від крадіжок, що вчиняються в умовах дії режиму воєнного стану.

Заслуговує на увагу під час аналізу теоретичного фундаменту для розв'язання проблеми запобігання крадіжкам, про які йдеться у нашому дослідженні, й науковий доробок А. В. Бугайця, який у 2017 р. підготував монографію під назвою «Корислива насильницька злочинність на залізничному транспорті України». Цінним у представленій роботі є визначення корисливої насильницької злочинності на залізничному транспорті як окремого різновиду, що володіє достатньо специфічними рисами. Так, автором зазначається, що ці насильницькі грабежі і розбої представляють собою окрему складову частину відносно масового негативного явища протиправного насильницького збагачення, що відбивається в учиненні за визначений проміжок часу на об'єктах залізничного транспорту, що безпосередньо стосуються забезпечення перевезення пасажирів і вантажів, корисливих злочинів майнового характеру, поєднаних із застосуванням чи погрозою застосування фізичного насильства[2]. Розкрита А. В. Бугайцем проблемна лінія має неабияке значення й для нашого дослідження, оскільки крадіжки у період воєнного стану так само вчиняються і на залізничному транспорті під час проведення дій евакуаційного характеру, коли чимало людей скупчуються на об'єктах залізничної транспортної інфраструктури, намагаючись врятуватися від бойових подій на евакуаційних потягах. У перші дні повномасштабного вторгнення РФ до України щодобово лише залізничним транспортом від'їжджало близько 30 тис. осіб[3].

У плані розробки алгоритму організацій та проведення кримінологічного дослідження крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного стану, в цілому та особи крадія, зокрема, представляє цінність викладений у монографії творчий доробок В. В. Голіни та М. О. Маршуби з вивчення особи неповнолітнього корисливо-насильницького злочинця (Криминологическая характеристика несовершеннолетнего корыстно-насильственного преступника в Украине, 2014). Автори на значному емпіричному матеріалі провели поглиблене вивчення питань провідної ролі особи корисливо-насильницького злочинця в детермінаційному комплексі існування й відтворення відповідного виду злочинних проявів, що дало можливість з урахуванням отриманих результатів на теоретико-прикладному рівні запропонувати систему корекційних заходів стосовно тих осіб, що в своїй поведінці виявляють нахили корисливо-насильницького характеру, а так само стосовно правопорушників, що вже вчинили будь-яке корисливо-насильницьке правопорушення. Вважаємо, що особливий акцент на ролі правопорушника під час обрання лінії власної поведінки доречно зробити й при кримінологічному вивченні крадіжок, що отримують кваліфікаціє за ч. 4 ст. 185 КК. Адже вже на рівні гіпотетичного знання стає зрозумілим, що ми маємо справу із ситуацією, так би мовити, нетривіального переплетіння вкрай складної соціально-політичної і криміногенної обстановки у країні, якої ніколи в історії незалежної України раніше не існувало, та проявами особистісних якостей людини, котра недивлячись на єдині виклики, що стосуються всіх членів суспільства, встає на злочинний шлях.

Така само не можна не згадати й про монографію М. Г. Колодяжного під назвою «Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання» (2010). Автор зазначеної роботи, як і його вчитель професор В. В. Голіна – фундатор сучасної кримінологіної школи, що займається розвитком теорії запобігання злочинності, у кримінологічному дослідженні робить акцент на практичній складовій пізнання певного явища. Так, М. Г. Колодяжним представлена системи заходів загальносоціальної

[1] – *Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія* (Право, 2011) 432

[2] Бугаєць А. В. *Корислива насильницька злочинність на залізничному транспорті України: монографія* (Право, 2017) 166–167

[3] Бурдыга И. 'Глава Харьковской области: Харьков просто уничтожают' (DW, 10 марта 2022) <https://www.dw.com/ru/glava-harkovskoj-oblasti-harkov-prosto-unichtozhajut/a-61088480.>

і спеціально-кримінологічної спрямованості, серед яких наголос зроблено на розробці Концепції регіонального Плану заходів запобігання вимаганням. Не виключаємо, що перш ніж представити цілісну систему запобіжних крадіжкам заходів, відповідну систему доцільно обґрунтувати концептуально з виділенням в ній принаймні кількох основних напрямів запобігання. У цьому зв'язку досвід М. Г. Колодяжного уявляється не лише цікавим, а й цінним.

Чимало корисних для організації та проведення кримінологічного дослідження крадіжок аспектів міститься й у роботі В. С. Батиргареєвої «Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло» (2003)[1]. Це одна із перших робіт в України, в яких вивчається достатньо поширений різновид злочинів проти власності, при вчинення якого долаються зовнішні перешкоди, щоб отримати протиправний доступ до чужого майна. Й сьогодні велика кількість крадіжок так само вчиняється з проникненням у житло громадян. До того ж, як правильно підкреслює вчена, викрадення майна, що починалося як крадіжка, інколи переростає у розбійний напад. Крім того, враховуючи в цілому специфіку злочинів проти власності з проникненням у житло, можна зробити висновок, що ті запобіжні заходи, які пропонуються В. С. Батиргареєвою для перешкоджання протиправного проникнення правопорушників у житло з метою заволодіти майном під час розбійного нападу, так само є актуальними й для убезпечення громадян від таємного викрадення майна з їх житла.

Скарбниця кримінологічної думки новітнього часу у 2020 р. поповнилася фундаментальним дослідженням М. О. Семенишина, що має назву «Концептуальні засади запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України» (За матеріалами операції Об'єднаних сил). Як визначає сам автор в анотації до своєї роботи, «… у монографії здійснено комплексне наукове дослідження корисливо-насильницької злочинності в Донецькій та Луганській областях»[2]. Особливе значення у контексті нашого дослідження має окреслення М. О. Семенишиним засад організації діяльності підрозділів Національної поліції українки на території проведення операції Об'єднаних сил, розробка і впровадження в їх практичну діяльність заходів запобігання аналізованим видам злочинів. Отже, підготовлена робота розкриває специфіку кримінальної реальності у визначеному сегменті злочинності в умовах, що фактично є схожими з тими, в яких зараз опинилася вся територія України.

Висновки. Крадіжки, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, – це новий вид корисливих злочинів і відповідно нова кримінологічна проблема, якої практично не існувало в новітній історії Української держави до цього часу. А, отже, ця проблема потребує ґрунтовної кримінологічної розвідки.

Організація й проведення зазначеної кримінологічної розвідки передбачає: аналіз нормативних приписів і доктрини кримінального права, а так само напрацювань кримінологічної науки з тим, щоб, по-перше, визначити сутність й значення правового режиму цих надзвичайних події для притягнення до відповідальності винних осіб, а по-друге, здійснити кримінологічний аналіз цього різновиду крадіжок і окреслити основні шляхи запобігання їм.

Уяву про вплив будь-яких надзвичайних ситуацій на стан злочинності, звісно ж, насамперед дають статистичні дані. Статистична картина з аналізованими злочинами починаючи від моменти введення в нашій країні воєнного стану тільки-но вимальовується. Через деякий час уже можна буде достеменно стверджувати про силу впливу воєнно-політичної ситуації сьогодення на статистичну картину злочинних проявів, учинених із корисливої мотивації.

Визначення ступеня розробки проблеми завдяки проведенню так званої кримінологічної розвідки дозволить, по-перше, спрямувати дослідження у потрібне русло з позиції методології його організації; по-друге, дослідити кількісно-якісні показники та показники латентності аналізованого явища; по-третє, організувати ефективне вивчення особи правопорушника та чинників, що зумовлюють виникнення та існування розглядуваного виду правопорушень; по-четверте, в найкоротший час створити систему заходів, спрямованих на убезпечення майна фізичних і юридичних осіб.

[1] Батиргареєва В. С. *Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло: монографія* (Одіссей, 2003) 256

[2] Семенишин М. О. *Концептуальні засади запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил): монографія* (ВД «Дакор», 2020) 2

REFERENCES

Legal documents

Legislation

1. Ob otvetstvennosti za hischeniya goryuchego v MTS i sovhozah: Ukaz Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR ot 23 iyunya 1942 g. Narodnyiy komissariat yustitsii SSSR. Zakonodatelnyie i administrativno-pravovyie aktyi voennogo vremeni. 22 marta 1942 g. – 1 maya 1943 g. Moskva: Yurid. izd-vo NKYu SSSR, 1943. 296 s.
2. O kvalifikatsii nekotoryih vidov krazhi lichnogo imuschestva grazhdan v usloviyah voennogo vremeni: Postanovlenie Plenuma Verhovnogo Suda SSSR ot 8 yanvarya 1942 g. # 1/1/u. Zakonodatelnyie i administrativno-pravovyie aktyi voennogo vremeni s 22 iyunya 1941 g. po 22 marta 1942 g. / sost.: Vlasov V. A., Pod red.: Denisov A. I. Moskva: Yurid. izd-vo NKYu SSSR, 1942. 144 s.
3. O kvalifikatsii povrezhdeniya posevov i urozhaya na zemlyah, otvedennyih pod kollektivnyie i individualnyie ogorodyi dlya rabochih i sluzhaschih: postanovlenie Plenuma Verhovnogo Suda SSSR ot 26 iyunya 1942 g. # 12/M/4/u / Narodnyiy komissariat yustitsii SSSR. Zakonodatelnyie i administrativno-pravovyie aktyi voennogo vremeni. 22 marta 1942 g. – 1 maya 1943 g. Moskva: Yurid. izd-vo NKYu SSSR, 1943. 296 s.
4. O kvalifikatsii hischeniy prodovolstvennyih i promtovarnyih kartochek: postanovlenie Plenuma Verhovnogo Suda SSSR ot 26 iyunya 1942 g. # 12/M/81 u / Narodnyiy komissariat yustitsii SSSR. Zakonodatelnyie i administrativno-pravovyie aktyi voennogo vremeni. 22 marta 1942 g. – 1 maya 1943 g. Moskva: Yurid. izd-vo NKYu SSSR, 1943. 194 s.

Bibliography

Authored books

1. Alekseev N. S., Belyaev N. A., Grabovskaya N. P., Domahin S. A. i dr. *Sovetskoe ugolovnoe pravo. Chast obschaya: uchebnoe posobie* [Soviet criminal law. Part general: study guide] (Izd-vo Leningr. un-ta, 1960) 587
2. Batyrhareieva V. S. *Kryminolohichna kharakterystyka ta poperedzhennia rozboiv, poiednanykh z pronyknenniam u zhytlo: monohrafiia* [Criminological characteristics of that prevention of battles that led to penetrations at the dwelling: monograph] (Odissei, 2003) 256
3. Buhaiets A. V. *Koryslyva nasylnytska zlochynnist na zaliznychnomu transporti Ukrainy: monohrafiia* [Self-interested violent crime in railway transport of Ukraine: monograph] (Pravo, 2017) 196
4. Gertsenzon A. A., Gringauz Sh. S., Durmanov N. D., Isaev M. M., i dr. *Istoriya sovetskogo ugolovnogo prava* [History of Soviet criminal law] (Yurid. izd-vo MYu SSSR, 1948) 466
4. Isaev M. M. *Prestupleniya protiv sotsialisticheskoy i lichnoy sobstvennosti* [Crimes against socialist and personal property] (Yurid. izd-vo NKYu SSSR, 1945) 38
5. Isaev M. M., Karev D. S., Utevskiy B. S. *Sovetskoe pravo v period Velikoy Otechestvennoy voynyi: Ugolovnoe pravo. – Ugolovnyiy protsess. Ch. 2* [Soviet law during the Great Patriotic War: Criminal law. – Criminal process. P 2] (Yurid. izd-vo MYu SSSR, 1948) 215
6. Holovkin B. M. *Koryslyva nasylnytska zlochynnist v Ukraini: fenomen, determinatsiia, zapobihannia: monohrafiia* [Self-interested violent crime in Ukraine: phenomenon, determination, prevention: monograph] (Pravo, 2011) 432
7. Legg P. *Crime in the Second World War: Spivs, Scoundrels, Rogues and Worse*. **(**Sabrestorm Publishing) 160
8. Pavlyshyn K. O. *Kradizhky, vchyneni nepovnolitnimy: kryminolohichnyi analiz: monohrafiia* [Thefts committed by minors: a criminological analysis: a monograph] (Pravo, 2019) 272
9. Semenyshyn M. O. *Kontseptualni zasady zapobihannia koryslyvo-nasylnytskym zlochynam orhanamy ta pidrozdilamy natsionalnoi politsii Ukrainy (za materialamy operatsii Obiednanykh syl): monohrafiia* [Conceptual ambush for the intimidation of violent-violent malice by organs and subdivisions of the national police of Ukraine (according to the materials of the operation of the United Forces): monograph] (VD «Dakor», 2020) 550
10. Soloviova A. M. *Kryminalno-pravova kharakterystyka zlochyniv proty vlasnosti: porivnialno-pravove doslidzhennia : monohrafiia* [Criminal and legal characteristics of crimes against property: a comparative legal study: monograph] (Vinnytsia, 2018) 460

Edited books

11. Menshagina V. D., Durmanova N. D., Romashkina P. S.(red) *Sovetskoe ugolovnoe pravo. Obschaya chast: uchebnik* [Soviet criminal law. General part: textbook] Izd. 4-e, pererab (Gosyurizdat, 1962) 450

Journal articles

12. Batyrhareieva V. S. 'Zavdannia vitchyznianoi kryminolohii v umovakh zahostrennia kryminohennoi sytuatsii v Ukraini' [Tasks of domestic criminology in the conditions of worsening criminogenic situation in Ukraine] (2016) 3(4) Visnyk Kryminoloh. asots. Ukrainy 120–130.
13. Kulikov V. V. 'Pravosudie v SSSR v voennyie godyi' [Justice in the USSR during the war years] (1973) 5 Sovetskoe gosudarstvo i pravo 31–37

14. Potemkina M. N. 'Narusheniya zakonnosti v hode evakuatsii naseleniya i oborudovaniya promyishlennyih predpriyatiy v 1941–1942 gg.' [Violations of the law during the evacuation of the population and equipment of industrial enterprises in 1941–1942.] (2020) 4 (2) Historia Provinciae – Zhurnal regionalnoy istorii 307–339
15. Shevchenko A. Ie. 'Transportni viddily NKVS Ukrainy u borotbi zi zlochynnistiu na zaliznychnykh komunikatsiiakh Donbasu u 1943–1945 rr.' [Transport departments of the NKVD of Ukraine in the fight against crime on railway communications in Donbas in 1943–1945] (2004) 26 Istoriia Ukrainy: malovidomi imena, podii, fakty. 323–333
16. Tereshchenko Yu. V. 'Orhanizatsiia roboty orhaniv NKVS po borotbi z bandytyzmom na terytorii URSR U 1943–1945 rr.' [Organization of the work of the NKVD bodies in the fight against banditry on the territory of the Ukrainian SSR In 1943–1945.] (2012) Seriia «Istoriia» (29) Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu 27–33.
17. Yakovleva M. A., Marchenko E. M., Klishkov V. B. 'Criminal Law and Crime Prevention During the Great Patriotic War' (2021) 2 Vestnik of Lobachevsky University of Nizhni Novgorod 180–185

Disertations

18. Matyishevskiy P. S. *Otvetstvennost za hischeniya sotsialisticheskoy sobstvennosti po sovetskomu ugolovnomu pravu* [Responsibility for theft of socialist property under Soviet criminal law] (dis. … kand. yurid. nauk. Kiev, 1952) 271
19. Samokysh I. V. *Kryminalno-pravova okhorona vlasnosti za zakonodavstvom Ukrainy ta krain Skhidnoi Yevropy* [Criminal law protection of property according to the legislation of Ukraine and Eastern European countries] (dys. d-ra filosofii, Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia», 2021). 209
20. Soloviova A. M. *Kryminalno-pravova okhorona vlasnosti: porivnialno-pravove doslidzhennia* [Criminal law protection of property: a comparative legal study] (dys. d-ra yuryd. nauk, Klasychnyi pryvatnyi universytet, Universytet derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy, 2019) 514

Conference paper

21. Holovkin B. M. 'Poniatiina vyznachenist koryslyvoi nasylnytskoi zlochynnosti – teoretychna skladova pidvyshchennia efektyvnosti zapobizhnoho vplyvu' *Pravovi zasady efektyvnosti borotby zi zlochynnistiu v Ukraini : materialy nauk. konf.* (Kharkiv, 15 trav. 2008 r.) 267

Websites

22. Burdyiga I. 'Glava Harkovskoy oblasti: Harkov prosto unichtozhayut' [Head of the Kharkiv region: Kharkiv is simply being destroyed] (DW, 10 marta 2022) <https://www.dw.com/ru/glava-harkovskoj-oblasti-harkov-prosto-unichtozhajut/a-61088480.>
23. Kitral O 'Derzhavi bude neprosto utrymaty kontrol' [It will not be easy for the powers to lose control] (Dzerkalo tyzhnia 4 lypnia 2022) <https://zn.ua/ukr/internal/vijna-v-ukrajini-jaka-situatsija-zi-zlochinnistju.html.>

Пазій Б. А.
Крадіжки, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану: кримінологічна розвідка проблеми

У статті наводиться алгоритм проведення кримінологічної розвідки крадіжок, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану. Також представлені деякі її результати, виходячи з огляду на теперішню воєнно-політичну ситуацію в Україні.

Ця розвідка включає як аналіз нормативних приписів і положень науки кримінального права, так і напрацювань кримінологічної науки з цього питання. Реалізації кримінологічної розвідки щодо крадіжок, що вчиняються під час воєнного стану в нашій державі, дозволяє розв'язати низку завдань, як-то: визначити сутність й значення правового режиму цих надзвичайних події для притягнення до відповідальності винних осіб, здійснити кримінологічний аналіз цього різновиду крадіжок; опрацювати основні напрями запобігання цим злочинам. Не-абияке значення у статті відводиться аналізу статистики крадіжок, що вчинялися під час Другої світової війни.

Ключові слова: *воєнний або надзвичайний стан, крадіжка, правопорушення, кримінальна відповідальність, кримінологічна розвідка.*

Paziy B. A.
Theft committed during times of war or state of emergency: a criminological exploration of the problem

The article provides an algorithm for carrying out a criminological investigation of thefts committed during times of war or state of emergency. Some of its results are also presented, based on the current military and political situation in Ukraine.

This exploration includes both the analysis of normative prescriptions and provisions of the science of criminal law, and the development of criminological science on this issue. The implementation of criminological exploration on thefts committed during times of war in our country allows us to solve a number of tasks, such as: to determine the essence and significance of the legal regime of these extraordinary events in order to bring the guilty parties to justice, to carry out a criminological analysis of this type of theft; to work out the main areas of prevention of these crimes. Considerable importance is given in the article to the analysis of theft statistics committed during the Second World War.

Key words: *times of war or state of emergency, theft, offence, criminal liability, criminological exploration.*

Стаття надійшла до редакції:15.09.2022 р.
Прийнята до друку: 29.10.2022 р.